

LUOKAT JA PUOLUEET SUHTEESSAAN USKONTOON JA KIRKKOON

Valtakunnanduomassa käyty keskustelu synodin tulo- ja menoarviokysymyksestä, sitten oikeuksien palauttamisesta hengellisen virkansa hylänneille henkilöille ja vihdoin vanhauskoisten yhteisöistä antoivat poikkeuksellisen opettavaista aineistoa Venäjän poliittisten puolueiden luonnehtimiseksi siltä puolen, miten ne suhtautuvat uskontoon ja kirkkoon. Luomme yleissilmäyksen tähän aineistoon pysähtyen etupäässä synodin tulo- ja menoarviosta käytyyn keskusteluun (muista yllä mainituista kysymyksistä käytettyjen puheenvuorojen pikakirjoituselostuksia emme ole vielä saaneet).

Ensimmäinen johtopäätös, mikä erikoisesti pistää silmään Duumassa käytettyjä puheenvuoroja tarkastellessa, on se, että taistelevaa klerikalismia ei ainoastaan ole Venäjällä olemassa, vaan se ilmeisesti voimistuu ja järjestyy yhä enemmän. Huhtikuun 16 p:nä piispa Mitrofan sanoi: „duumatoimintamme ensimmäisten askeleiden suuntana oli nimenomaan se, että me, joilla on korkea kunnia olla kansan välitsemia, asettuisimme täällä Duumassa puoluepirstoutumisten yläpuolelle ja muodostaisimme papiston yhtenäisen ryhmän, joka valaisisi kaikkia puolii eettilliseltä näkökannaltaan... Mikä on syynä, ettemme ole päässeet tuohon ihanteelliseen asemaan?.. Syy on niissä, jotka teidän kanssanne” (s.o. kadettien ja „vasemmistolaiten” kanssa) „jakavat nämä penkit, nimittäin oppositioon kuuluvat papiston edustajat. He korottivat ensimmäisinä äänensä ja alkoivat puhua, että tämä ei ole mitään muuta kuin klerikaalisen puolueen syntymistä ja että se on vähimmin toivottavaa. Venäjän oikeauskoisen papiston

klerikaalisuudesta on tietenkin tarpeetonta puhua — meillä ei ole milloinkaan ollut moisia tendenssejä, ja halutesamme erota eri ryhmäksi me ajoimme takaa puhtaasti moraalisia, eettillisiä tarkoituseriä, mutta nyt, herrat, kun sitä epäsopua, jota vasemmistoedustajat ovat veljellisessä seurassamme herättäneet, on seurannut jakaantuminen ja pirstoutuminen, nyt te” (s.o. kadetit) „syytätte siitä meitä”.

Typerässä puheessaan piispa Mitrofan tuli lörpötelleeksi salaisuuden: vasemmistolaiset, näettekös, ovat syylistyneet siihen, että he ovat vieroittaneet osan Duuman papeista erikoisen „moraalisen” (tämä sana on tietysti sopivampi kansan petkuttamiseksi kuin sana „klerikaalisen”) ryhmän muodostamisesta!

Noin kuukautta myöhemmin, toukokuun 13 pnä, piispa Jevlogi luki Duumassa „Duuman papiston päätöksen”: „oikeuskoinen Duuman papisto on valtaosaltaan sitä mieltä”... että „oikeuskoinen kirkon johtavan ja hallitsevan aseman” vuoksi ei ole sallittava saarnavapautta vanhauskoisille eikä vanhauskoisten yhteisöjen perustamista ilman ennakkolupaa kuin myöskään vanhauskoisten hengenmiesten nimittämistä jumalanpalvelijoiksi. Venäjän pappien „puhtaasti moraalinen näkökanta” on paljastunut täydellisesti mitä puhtaimmaksi klerikalismiksi. Duuman papiston „valtaosan”, jonka nimessä piispa Jevlogi puhui, muodostivat todennäköisesti kolmannen Duuman 29 oikeistolaista ja maltillisesti oikeistolaista pappia, ja ehkä myös 8 lokakuulaispappia. Oppositioon jäivät luultavasti 4 pappia progressistien ja rauhallisten uudistajain ryhmästä ja yksi puolalais-liettualaisesta ryhmästä.

Minkälainen on „Duuman (lisättäköön: kesäkuun 3 päivän) papiston valtaosan puhtaasti moraalinen, eettillinen näkökanta”? Tässä eräitä otteita puheista: „Sanon vain, että näiden (s.o. kirkollisten) uudistusten aloitteen on lähettävä kirkon sisältä eikä ulkopuolelta, ei valtion taholta eikä tietenkään budjettivaliokunnan taholta. Sillä kirkko on pyhä ja iankaikkinen laitos, sen lait ovat muuttumattomia, jota vastoin valtiollisen elämän ihanteet, kuten tunnettua, joutuvat alituisten muutosten alaisiksi” (piispa Jevlogi, huhtikuun 14 pnä). Puhuja muistelee „rauhatonta historiallista paralleelia”: kirkon omaisuuksien sekularisatiota Katariina II aikana. „Kuka voi mennä takuuseen siitä,

että budjettivaliokunta, joka tänä vuonna on sanonut haluavansa alistaa ne (kirkon varat) valtion valvontaan, ei sano ensi vuonna haluavansa siirtää niitä valtion yleiseen rahastoon ja sitten kokonaankin siirtää niiden huolto kirkollishallitukselta siviili- eli valtiovallalle?... Kirkon säännöissä sanotaan, että jos kerran kristittyjen sielut uskotaan piispalle, niin sitä suuremmalla syyllä uskottakoon hänelle kirkon omaisuudet... Edessänne (Duuman edustajien edessä) on nyt teidän hengellinen äitinne, pyhä oikeuskoinen kirkko, jolle te ette ole ainoastaan kansan edustajia, vaan myös sen hengellisiä lapsia" (sama).

Tämä on aitoa klerikalismia. Kirkko on valtiota ylempänä, kuten iankaikkinen ja jumalallinen on ylempänä väliaikaista, maallista. Kirkko ei anna valtiolle anteeksi kirkon omaisuuksien sekularisaatiota. Kirkko vaatii itselleen johtavaa ja hallitsevaa asemaa. Duuman edustajat eivät ole sille ainoastaan — oikeastaan niinkään — kansan edustajia kuin „hengellisiä lapsia”.

Nämä eivät ole papinkaapuisia virkamiehiä, niinkuin sosialidemokraatti Surkov sanoi, vaan papinkaapuisia *maajorjuuttajia*. Kirkon feodaalisten etuoikeuksien puolustaminen, keskiaikaisuuden avoin puoltaminen — siinä on kolmannen Duuman papiston enemmistön politiikan olemus. Piispa Jevlogi ei ole lainkaan poikkeus. Gepetski myös huutaa „sekularisaatiota” vastaan pitäen sitä sallimattomana „loukkauksena” (huhtikuun 14 pv). Pappi Mashkevitch arvostelee murhaavasti *lokakuulaisten* selostusta sen vuoksi, että siinä pyritään „horjuttamaan niitä historiallisia ja kanonisia perustoja, joihin kirkollinen elämämme on pohjautunut ja joihin sen on pohjauduttava”, „sysäämään Venäjän oikeuskoiden kirkon elämän ja toiminnan kanoniselta tieltä sille tielle, jolla... kirkon todellisten ruhtinaiden — piispojen — on luovutettava melkein kaikki apostoleilta perityt oikeutensa maallisille ruhtinaille”... „Tämä ei ole mitään muuta, kuin... yritykset anastaa vierasta omaisuutta sekä kirkon oikeudet ja sen varat”. „Alustaja johdattaa meidät kirkollisen elämän kanonisen järjestelmän murskaamiseen, hän haluaa alistaa oikeuskoiden kirkon kaikkine taloudellisine funktioineen Valtakunnanduumalle, sellaiselle laitokselle, joka on kokoonpantu mitä erilaisimmista aineksista, valtakunnassa

olevista niin siedettävistä kuin sietämättömistäkin uskonn-suunnista” (huhtikuun 14 pv).

Venäläiset narodnikit ja liberaalit ovat kauan lohdutelleet tai oikeammin pettäneet itseään sillä „teorialla”, että Venäjällä ei ole maaperää taistelevalle klerikalismille, „kirkon ruhtinaiden” sodalle maallista valtaa vastaan y.m.s. Muiden narodnikkilaisten ja liberaalisten illuusioiden mukana vallankumouksemme on hälventänyt tämänkin illuusion. Niin kauan kuin itsevaltius oli kokonainen ja koskematon, klerikalismi oli olemassa peitettyssä muodossa. Poliisien ja virkavallan kaikkivaltius esti „yhteiskuntapiirejä” ja kansaa näkemästä yleensä luokkataistelua ja muun muassa „papinkaapuisten orjanomistajien” ja „alhaisen roskaväen” välistä taistelua. Jo ensimmäinen halkeama, jonka vallankumouksellinen proletariaatti ja talonpoikaisto iskivät maaorjuudelliseen itsevaltiuteen, teki salaisen julkiseksi. Heti kun proletariaatti ja edistykselliset porvarillis-demokraattiset ainekset alkoivat käyttää poliittista vapautta, joukkojen järjestäytymisvapautta, jonka ne olivat vallanneet vuoden 1905 lopulla, niin taantumuksellisetkin luokat alkoivat itsenäisen ja avoimen järjestäytymisen. Rajoittamattoman absolutismin aikana ne eivät olleet järjestäytymättä ja esiintymättä erikoisen näkyvästi siksi, että ne olisivat olleet heikkoja, vaan siksi, että ne olivat voimakkaita,— eivät siksi, että olisivat olleet kykenemättömiä järjestäytymään ja käymään poliittista taistelua, vaan siksi, että silloin ne eivät vielä nähneet vakavaa tarvetta itsenäiseen luokkajärjestymiseen. Ne eivät uskoneet itsevaltiutta ja maaorjuuttajia vastaan tähdättyä joukko-liikettä mahdolliseksi Venäjällä. Ne luottivat täydellisesti siihen, että alhaisoa hillitsemään riittää ruoska. Ensimmäiset itsevaltiuteen isketyt haavat pakottivat sitä kannattavia ja sitä tarvitsevia yhteiskunnallisia aineksia astumaan päivänvaloon. Joukkoja vastaan, jotka kykenivät aikaansaamaan tammikuun 9. päivän, vuoden 1905 lakkoliikkeen ja loka—joulukuun vallankumouksen, ei voida taistella enää *pelkästään* vanhan ruoskan avulla. On esiinnyttävä itsenäisten poliittisten järjestöjen arenalla; Yhdistyneen aateliston neuvoston täytyy järjestää mustia sotnioita ja harjoittaa häikäilemätöntä demagogiaa; „kirkon ruhtinaiden — piispojen” täytyy järjestää taantumuksellista papis-toa itsenäiseksi voimaksi.

Kolmatta Duumaa ja kolmannen Duuman ajanjaksoa Venäjän vastavallankumouksessa luonnehtii juuri se, että tämä vastavallankumouksellisten voimien järjestäytyminen kohosi pinnalle, alkoi kehittyä yleiskansallisessa mitassa ja vaati erikoista mustasotnialais-porvarillista „parlamenttia”. Taisteleva klerikalismi on esittänyt itsensä selvästi, ja Venäjän sosialidemokratia joutuu nyt monesti olemaan klerikaalisen porvariston ja antiklerikaalisen porvariston välisten konfliktien tarkkailijana ja osanottajana. Jos keran yhteisenä tehtävänäme on auttaa proletariaattia tiivistymään erikoiseksi luokaksi, joka osaa erottaa itsensä porvarillisista kansankerroksista, niin tuohon tehtävään kuuluu osana kaikkien propaganda- ja agitaatiokeinojen, m.m. Duuman puhujalavankin käyttäminen, selittääksemme joukoille sosialistisen antiklerikaalisuuden ja porvarillisen antiklerikaalisuuden välistä eroavaisuutta.

Lokakuulaiset ja kadetit, jotka III Duumassa esiintyivät äärimmäisiä oikeistolaisia, klerikaaleja ja hallitusta vastaan, helpottivat tavattomasti tätä tehtävääme osoittamalla havainnollisesti, mikä suhde porvaristolla on kirkkoon ja uskuntoon. Kadettien ja niin sanottujen progressistien julkinen lehdistö kiinnittää nyt erikoista huomiota vanhauskoisia koskevaan kysymykseen, siihen, että lokakuulaiset yhdessä kadettien kanssa ovat esiintyneet hallitusta vastaan, siihen, että he ovat edes pikku jutussa „asettuneet reformien tielle”, joita lokakuun 17:ntenä luvattiin. Meitä kiinnostaa paljon enemmän kysymyksen periaatteellinen puoli, t.s. se, mikä suhde yleensä porvaristolla, aina demokraatti-kadettien nimeä pretendeeraaviin porvareihin asti, on uskuntoon ja kirkkoon. Emme saa sallia sitä, että verraten osittainen kysymys — vanhauskoisten ja hallitsevan kirkon yhteentörmäyksestä ja vanhauskoisten kanssa yhteydessä olevien ja heistä osaksi jopa rahallisestikin riippuvaisten lokakuulaisten käyttäytymisestä (puhutaan, että „Golos Moskvy” lehteä¹²² julkaistaan vanhauskoisten varoilla) — saattaisi varjoo porvariston luokkaetuja ja -politiikkaa koskevan peruskysymyksen.

Vilkaiskaa suuntaukseltaan lokakuulaisten, joskin lokakuulaisten duumaryhmästä eronneen kreivi Uvarovin puhetta. Puhuessaan sosialidemokraatti Surkovin jälkeen hän heti kieltäytyi asettamasta kysymystä sille periaatteelliselle pohjalle, jolle sen asetti työläisedustaja. Uvarov

hyökkäilee synodin ja yliprokuraattorin kimppuun vain sen vuoksi, että nämä eivät tahdo antaa Duumalle tietoja eräistä kirkon tuloista ja seurakuntien varojen käyttämisestä. Samaten asettaa kysymyksen lokakuulaisten virallisen edustaja Kamenski (huhtikuun 16 pv), joka vaatii seurakunnan ennallistamista „oikeauskoisuuden lujittamiseksi”. Tätä ajatusta kehittää niin sanottu „vasemmistolokakuulainen” Kapustin: „Jos käännyimme kansan elämän puoleen”, huudahtaa hän, „maaseutuväen elämän puoleen, niin juuri nyt me näemme murehdittavan ilmiön — hengellinen elämä järkkyy, järkkyy väestön siveellisyysjärjestelmän ainoa ylevin perusta... Millä korvataan syntikäsité, millä korvataan omantunnon neuvo? Eihän toki voi olla niin, että se korvattaisiin käsitteellä luokkataistelusta ja tämän tai tuon luokan oikeuksista. Se on murehdittava käsite, mikä on juurtunut jokapäiväiseen elämäämme. Niinpä siis siltä kannalta, että uskonto siveellisyyden perustana jatkaisi olemassaoloaan ja olisi koko väestön omaksuttavissa, on tarpeellista, että tämän uskonnon levittäjät nauttivat vastaavaa arvovaltaa”...

Vastavallankumouksellisen porvariston edustaja tahtoo lujittaa uskontoa, voimistaa uskonnon vaikutusta joukkoihin, sillä hän tuntee sen riittämättömäksi, vanhentuneeksi, tuntee jopa sen vahingollisuudenkin, jota aiheuttavat hallitseville luokille „papinkaapuiset virkamiehet”, jotka *alentaavat* kirkon arvovaltaa. Lokakuulainen sotii klerikalismia ja poliisiholhouksen äärimmäisyyksiä vastaan *saadakseen voimistetuksi* uskonnon joukkovaikutusta ja vaihdetuksi edes muutamat, liian raa’at, liian vanhentuneet, liian rappeutuneet ja tarkoituserää saavuttamattomat kansantylsistämiskeinot hiotumpiin, parempiin keinoihin. Joukkojen tylsistämiseksi ei enää riitä poliisiuskonto, antakaa meille kulttuurisempi, uudistettu, ovelampi uskonto, mikä kykenee vaikuttamaan itsehallinnollisessa seurakunnassa,— juuri sitä vaatii pääoma itsevaltiudelta.

Kadetti Karaulovkin on *täydellisesti* samalla kannalla. Tämä „liberaalinen” luopio (joka kehityksessään on siirtynyt „Narodnaja voljasta” oikeistokadetteihin) huutaa „kirkon denatsionalisointia vastaan ymmärtäen sillä kansanjoukkojen, maallikkojen karkoittamista kirkollisesta rakennustyöstä”. Hän pitää „*kauheana*” (kirjaimellisesti niin!), että joukot „luopuvat uskonnosta”. Hän huutaa

aivan menshikovilaiseen tapaan, että „kirjon valtava itseisarvo tehdään mitättömäksi... ei ainoastaan kirjon, vaan myös valtion asian tavattomaksi vahingoksi”. Hän nimittää „kultaisiksi sanoiksi” sellaisia yltiöpää Jevlogin inhoittavia tekopyhiä puheita, että „kirjon tehtävä on ikuinen, muuttumaton, joten siis kirjon sitominen politiikkaan on mahdotonta”. Hän protestoi kirjon ja mustan sotnian liittoa vastaan *sen nimessä*, että kirkko „suuremmalla voimalla ja kunnialla kuin nyt suorittaisi ylevän, pyhän tehtävänsä Kristuksen — rakkauden ja vapauden hengessä”.

Toveri Belousov teki varsin hyvin, kun ivaili Duuman puhujalavalta näitä Karaulovin „lyyrillisiä sanoja”. Mutta tällainen ivailu ei vielä läheskään riitä. Olisi pitänyt selittää — ja ensimmäisessä sopivassa tilaisuudessa on selitettävä Duuman puhujalavalta, — että kadettien näkökanta on täysin yhtäpitävä lokakuulaisten näkökannan kanssa eikä ilmennä mitään muuta kuin „kulttuurisen” pääoman pyrkimystä järjestää uskonnollisen myrkyllisen avulla tapahtuva kansan tylsistyttäminen sellaiseksi, jossa käytetään kirkollisen petkutuksen paljoa hiotumpia keinoja kuin ne, joita käytti entisaikaan elänyt tavallinen venäläinen „batjushka”.

Jotta kansa voitaisiin pitää henkisessä orjuudessa, tarvitaan kirjon ja mustan sotnian mitä kiinteintä liittoa, — puhui Purishkevitchin suulla villi tilanherra ja entinen derzhimorda. Erehdytte, herrat, vastaa heille Karaulovin suun kautta vastavallankumouksellinen porvaristo: sellaisin keinoin te vain sysäätte kansan lopullisesti eroon uskonnosta. Toimikaamme viisaammin, ovelammin, taitavammin, — pankaaamme pois liian tyhmä ja raaka mustasotnialainen, julistakaamme sota „kirjon denatsionalisointia” vastaan, kirjoittakaamme lippuun piispa Jevlogin „kultaiset sanat”, että kirkko on politiikan yläpuolella, — vain tällä tavoin menettelemällä me kykenemme puijaamaan edes osaa takapajuisista työläisistä ja erikoisesti pikkuporvaristosta ja talonpojista, kykenemme auttamaan uudistettua kirkkoa suorittamaan sen „ylevän, pyhän tehtävän”, jona on kansanjoukkojen henkisen orjuuden ylläpitäminen.

Liberaalinen lehdistömme aina „Retsh” lehteä myöten on voimaperäisesti moittinut viime aikoina „Vehi” kokoelman tekijöitä — Struvea ja kumpp. Mutta Karaulov, kadetti-puolueen virallinen puhuja Valtakunnanduumassa, paljasti

kerrassaan mainiosti noiden soimausten ja Struvesta ja kumpp. kieltäytymisten koko halpamaisen ulkokultaisuuden. Mikä on Karaulovilla ja Miljukovilla mielessä, se on Struvella kielellä. Liberaalit moittivat Struvea *vain* sen vuoksi, että tämä lörpötteli varomattomuudessaan totuuden ja paljasti liialti kortteja. Liberaalit, jotka moitiskelevat „Vehiä” ja edelleenkin tukevat kadettipuoluetta, petkuttavat kansaa mitä häpeämättömimmällä tavalla, tuomiten varomattomuudessa lausutun avomielisen *sanan ja ajaen* edelleenkin sitä samaa *asiaa*, mikä vastaa tuota sanaa.

Siitä, miten käyttäytyivät Duumassa trudovikit keskusteltaessa esillä olevista kysymyksistä, ei ole paljoakaan sanottavaa. Kuten aina muulloinkin trudovikkitalonpoikien ja trudovikki-intelligenttien välinen ero kävi selvästi ilmi eikä suinkaan viimeksi mainittujen eduksi näiden osoittaessa suurempaa valmeutta seurata kadetteja. Talonpoika Rozhkov tosin paljasti puheessaan poliittisen kehittymättömyytensä: hänkin toisti sen kadettien typeryyden, että Venäjän kansan liitto ei ole apuna uskon lujittamisessa, vaan sen hävittämisessä, hän ei kyennyt esittämään mitään ohjelmaa. Mutta annas kun hän alkoi kertoa vilpittömästi sulaa, kaunistelematonta totuutta papiston kiskuruudesta, pappien harjoittamasta kiristyksestä, siitä, miten vihkimisestä vaaditaan paitsi rahaa „pullo viinaa, sakuskaa ja naula teetä *ja joskus vaaditaan sellaistaikin, etten tohdi sitä puhujalavalta sanoakaan*” (huhtikuun 16 pv, pikakirjoitusselostuksen 2259. sivu), niin mustasotnialaisuuma ei kestänyt, oikeanpuoleisilta penkeiltä rupesi kuulumaan villiä karjuntaa. „Mitä tämä tällainen pilkkaaminen on? mitä tämä hävyttömyys on?”, karjuivat mustasotnialaiset tuntien, että talonpojan yksinkertainen puhe kiristyksistä ja kirkollisten toimitusten „taksojen” esittäminen vallankumouksellistaa joukkoja enemmän kuin mitkään teoreettiset tai taktilliset uskonnonvastaiset tai kirkonvastaiset julistukset. Ja biisonien kopla, joka puolusti itsevaltiutta III Duumassa, pelästytti lakeijansa, puheenjohtaja Meyendorfin, ja pakotti tämän riistämään Rozhkovilta puheoikeuden (sosialidemokraatit, joihin yhtyivät eräät trudovikit, kadetit ja muut, esittivät vastalauseen tuota puheenjohtajan menettelyä vastaan).

Poikkeuksellisesta alkeellisuudestaan huolimatta trudovikkitalonpojan Rozhkovin puhe näytti mainiosti, mikä syvä kuilu on kadettien ulkokultaisen, harkitun taantumuksellisen uskonnon-puolustamisen ja talonpojan primitiivisen, tiedottoman, rutiinin uskonnollisuuden välillä, talonpojan, jossa hänen elämänsä olot synnyttävät — vastoin hänen tahtoaan ja hänen tajuamattaan — todella vallankumouksellista suuttumusta kiristyksiä vastaan ja valmeutta käydä päättävää taistelua keskiaikaisuutta vastaan. Kadetit edustavat vastavallankumouksellista porvaristoa, joka haluaa uudistaa ja lujittaa uskontoa kansaa vastaan. Rozhkovit edustavat vallankumouksellista porvarillista demokratiaa, mikä on kehittymätöntä, tiedotonta, poljettua, riippuvaista, hajanaista, mutta kätkee itseensä vallankumouksellisen energian varoja, joita ei ole läheskään loppuun kulutettu taistelussa tilanherroja, pappeja ja itsevaltiutta vastaan.

Intelligentitrudovikki Rozanov läheni kadetteja paljon tietoisemmin kuin Rozhkov. Rozanov osasi sanoa kirkon erottamisen valtiosta „vasemmistolaisten” vaatimukseksi, mutta hän ei pidättäytynyt lausumasta taantumuksellisia, pikkuporvarillisia fraaseja „vaalilain muuttamisesta siihen suuntaan, että papisto syrjäytettäisiin poliittiseen taisteluun osallistumisesta”. Vallankumouksellisuus, joka tyypillisellä, keskinkertaisella talonpojalla purkautuu itsestään esiin, kun hän alkaa puhua totuutta omasta elämästään, katoaa trudovikki-intelligentiltä muuttuen epämääräiseksi ja joskus suorastaan halpamaiseksi korulauseeksi. Sadannen ja tuhannennen kerran me näemme vahvistuvan sen totuuden, että vain proletariaattia seuraten Venäjän talonpoikaisjoukot saattavat kukistaa heitä painavan ja tuhoavan maaorjuuttaja-maanomistajien, papinkaapuisten maaorjuuttajien, maaorjuuttaja-itsevaltioiden sorron.

Työväenpuolueen ja työväenluokan edustaja, sosialidemokraatti Surkov, oli ainoa koko Duumassa, joka kohotti keskustelun todella periaatteelliselle tasolle ja sanoi suoraan, miten proletariaatti suhtautuu kirkkoon ja uskuntoon, miten siihen tulee suhtautua kaikkien johdonmukaisten ja elinvoimaisten demokraattisten ainesten. „Uskonto on oopiumia kansalle”... „Ei kopeekkaakaan kansan varoista näille kansan tietoisuutta pimittäville kansan verivihollisille”,—

tämä sosialistin suora, rohkea, avomielinen taistelukutsu kaikui mustasotnialaiselle Duumalle esitettyinä haasteena saaden vastakaikua miljoonien proletaarien keskuudessa, jotka levittävät sitä joukkoihin ja osaavat, jähka aika koittaa, muuttaa sen vallankumoukselliseksi toiminnaksi.

*„Sotsial-Demokrat“ № 6,
kesäkuun 4 (17) pnä 1909*

*Julkaistaan „Sotsial-Demokrat“ lehden
tekstin mukaan*
